

Het luiden van kerkklokken

LEEN DEN BESTEN

Veel klokken hebben als opschrift:

*Vivos voco
Mortuos plango
Fulgara frango.*

(De levenden roep ik, de doden beklag ik, de bliksems breek ik).

In een notendop wordt hier aangegeven waartoe het luiden van klokken diende en ten dele nog dient: de omwonende bevolking ergens op te attenderen (bijvoorbeeld een evenement of een kerkdienst) of tegen te waarschuwen (bijvoorbeeld onraad, of een brand).

In de eerste eeuwen werden christenen soms geduld, soms vervolgd. Het met enige tam-tam aankondigen van hun kerkdiensten zou zeker niet in goede aarde gevallen zijn bij hun medeburgers en bij de overheid. Dit veranderde in 313 toen keizer Constantijn de Grote (306-337) vrijheid van godsdienst afkondigde. Het christendom werd staatsgodsdienst.

Al gauw begonnen monniken met het aankondigen van hun 'godsdienstoefeningen' met klinkende instrumenten: bij Pachomius (circa 292-348) met trompetgeschal, bij Patrick (373- circa 461) in Ierland met een bel. Ierse zendelingen gebruikten in de vijfde eeuw in navolging van Patrick een bel om mensen bijeen te roepen. Omstreeks het begin van de zesde eeuw begon de klok de plaats van de bel in te nemen. Een eeuw later hoorde de klok tot de gewone inventaris van een kerk.

De afmeting van een kerkklok was over het algemeen betrekkelijk klein, maar het duurde niet lang. Want al snel maakte men de kerkklok groter, zodat deze op grotere afstand gehoord zou kunnen worden. Bovendien werd hij in een toren opgehangen. Later kwamen daar andere klokken bij: klokken van verschillende toonhoogte. De klokken werden gegoten van ijzer of brons. Monniken waren de eerste klokkengieters.

In de zevende eeuw begon men in Spanje klokken te wijden. De nadruk lag hierbij op exorcisme (verdrijving van de macht van het kwaad) en zegening. De Romeinse liturgie kende vanaf de achtste eeuw de klokwijding, bestaande uit wassing, zalving en bewieroking van de klokken. Gewijde klokken zouden de duivel en alle boze geesten verdrijven. Ongewijde klokken zouden in de macht van de duivel zijn: wanneer ze geluid werden, wierp hij ze uit de toren en deed ze verzinken in een kloput.

Gewijde klokken hadden een gewichtige taak. Zo lezen we op een van de klokken van de stadstoren van Arnhem:

*Maria noemt men mij:
Ik ben vol melodij.
Mijn stem is 's levens toon.
'k Roep u op ter heilige woon.*

Een klok in Delft en één in Barneveld hebben als opschrift:

*Zoo menighmaal ghy hoort
Den heldren kloekenslagh,
Gedenkt aandachtelijck
Aan uwen jongsten dach.*

Te Oldenhove is te lezen:

*Ick noodich al wie vreest den Heer
Tot dienst van Christus d'Hemelconingh.
En slaa een naar geluit, wanneer
De mensch verlaat dees aardsche woning.*

De klok te Werkhoven zegt:

*Ick slae na den tijt
De ure vreucht of strijt
Dankckt God met vlijdt
Dije t'werk ghebenedijdt.*

Het is jammer dat de klok van de Grote Kerk te Breda bij de brand van 1694 is gebarsten, want die verkondigde:

*Wie tot Breda in vreugd wil leven
Die moet de vrouwen de overhand geven.*

Klokken werden bij verschillende gelegenheden geluid. Vanaf de Middeleeuwen bijvoorbeeld bij storm, onweer, hagelbuien, overlijden, nationale rouw of vreugde of om het overlijden van iemand algemeen bekend te maken. 'Hai is verlud' betekent in het Groningerland: hij is dood. Het 'verluiden', 'overluiden' of 'uitluiden' was tot het midden van de twintigste eeuw nog een gebruik in verschillende dorpen. Een volwassene werd dikwijls met meer statigheid verlud dan een kind: driemaal luidde de klok voor een volwassene, éénmaal (vaak met een kleinere klok) voor een kind. Het luiden van de kerkklok moest volgens calvinisten uit de zestiende eeuw worden gezien als een vermaan voor de vergankelijkheid van het leven en niet als rouwbetoon, laat staan als een poging om boze geesten te verdrijven.

Nu luiden klokken dikwijls nog wanneer een overledene wordt uitgedragen en in sommige streken wanneer een begrafenisstoet op een bepaalde afstand van de begraafplaats is aangekomen en dan zolang de begrafenis duurt. Het luiden wordt opgevat als een plechtig afscheid van de overledene en niet meer - zoals in de Middeleeuwen - als een op afstand houden van boze geesten.

R. Bunse

Angelusklok

Het verjagen van boze geesten was ook de achtergrond van het klokluiden in de nacht van oud- op Nieuwjaar. Dit gebruik raakt in onbruik: wij mensen van de eenentwintigste eeuw hebben andere middelen om de boze geesten die deze nacht bevolken met veel lawaai te verdrijven.

Een algemeen gebruik is nog om een uur of een half uur voor een eredienst begint de kerkklokken enkele minuten te luiden met het doel mensen op te roepen naar de kerk te komen. Op het moment dat de eredienst begint, klinkt opnieuw het klokgelui: een ogenblik van rust en inkeer is aangebroken; weldra zal een lied, een gebed, een lezing klinken; de viering is begonnen.

In rooms-katholieke kerken hangt in de regel een sacristieklok naast de ingang van de sacristie. Deze wordt in het begin en aan het einde van de heilige mis één keer geluid. Verder zijn er in katholieke kerken één of meerdere altaarbellen, een altaargong of een sanctusbel om tijdens de consecratie belangrijke momenten aan te duiden.

De *consecratieklok* wordt geluid als brood en wijn gewijd worden tot lichaam en bloed van de Heer in en door het eucharistisch gebed. Ook tijdens het bidden van het Onze Vader wordt een klok geluid: zij die thuis zijn of voorbijkomen kunnen meebidden.

Lange tijd luiden room-katholieke kerken om zes uur 's morgens, twaalf uur 's middags en zes uur 's avonds het *Angelusklokje* ten teken dat het tijd was voor het 'Angelus' (voluit *Angelus Domini* = de Engel van de Heer) - een gebed dat herinnert aan de menswording, het lijden en de opstanding van Christus en dat wordt afgesloten met de bede eens met hem verenigd te worden. Het luiden 's morgens was al bekend in de veertiende eeuw; men bad driemaal het Onze Vader en Wees Gegroet. Het luiden 's middags was eerst beperkt tot vrijdag, ter herinnering aan het lijden van Christus. Paus Callixtus III (1378-1458) schreef het in 1456 voor alle dagen voor. Toen men driemaal per dag het Angelus ging bidden, dacht men 's morgens aan de opstanding van Christus en zijn verschijning aan zijn moeder (volgens een vrome legende), 's middags aan zijn lijden en de aanwezigheid van Maria bij het kruis en 's avonds aan zijn menswording (aldus de Synode van Praag, 1605). Paus Pius XII (1878-1958) vroeg bij de

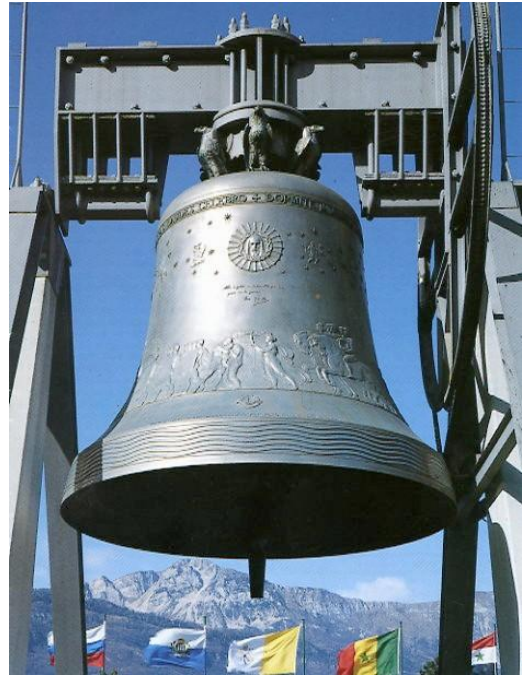

herdenking van 500 jaar middagklok in 1956 de gelovigen bij het luiden van het Angelusklokje zich verbonden te weten met de 'zwijgende kerk' achter het 'ijzeren gordijn'.

Klokken zijn nog altijd van betekenis. Ze geven ritme aan de tijd, symboliseren burgerlijke of kerkelijke gemeenschapszin en zijn een objectieve expressie van subjectieve gevoelens van blijdschap of droefheid.

In Rovereto (Italië) staat een klok die met haar hoogte van 3,36 meter en doorsnede van 3,21 meter de grootste klok van de wereld is. Ze wordt Maria Dolens genoemd, omdat ze gewijd is aan de

herinnering aan de gesneuvelden van de Grote Oorlog (1914-1918). De klok werd op 30 oktober 1924 gegoten waarbij gedeelten van kanonnen werden samengesmolten van verschillende legers die tot enkele jaren terug vanuit tegenovergestelde fronten Europa hadden gebombardeed. Sindsdien heeft de klok stormachtige lotgevallen meegemaakt. Ze werd op 13 juni 1939 in Verona gesmolten, omdat ze niet de gewenste klank had. Ze kwam op 26 mei 1940 naar Rovereto terug, maar bleef inactief tot 1945, alsof ze met haar stilte de ramp van de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) wilde kenmerken. In 1960 vertoonde de klok een scheur. Daarom werd ze op 1 oktober 1964 opnieuw omgesmolten. Op 31 oktober 1965 zegende paus Paulus VI (1897-1978) de klok op het Sint Pietersplein te Rome, waarna ze in een triomftocht naar Rovereto ging. Op de klok zijn wensen van paus Pius XII (1876-1958) en paus Johannes XXIII (1881-1963) gegraveerd: 'Niets gaat door vrede verloren, alles kan door oorlog verloren gaan', en: '*In pace hominum ordinata concordia et tranquilla libertas*'. De klok slaat momenteel iedere avond honderdmaal om alle gevallen in alle oorlogen in te wereld te gedenken. Voor hen die hierbij een gebed uitspreken, kondigden de pausen Pius XI (1857-1939) en Pius XII een bijzondere aflat af. De plaats waar de vredesklok van Rovereto staat, is een internationale ontmoetingplek geworden. Mensen uit verscheidene religies, culturen en naties komen hier bijeen om met elkaar te discussiëren over thema's als vrede, verdraagzaamheid en mensenrechten. Rond de klok staan de vlaggen van 85 landen, waarbij zelfs die van Israël en Palestina naast elkaar staan.

Maria Dolens. de vredesklok van Rovereto.

Het bellengerinkel van deze zeventiende eeuwse Tibetaanse godheid en zijn gezellin symboliseert de noodzaak om in gehoorzaamheid de wetten van Boeddha na te volgen.

Niet alleen binnen het christendom speelt de klok een rol, ook binnen andere religies. In het hindoeïsme en in de islam staat zijn geluid voor goddelijke almacht, in China voor kosmische harmonie. In Griekse rituelen die in verband gebracht werden met de vruchtbaarheidsgod Priapus stonden kleine rinkelende bellen voor geluk en seksueel genot. Hebreeuwse jonge vrouwen daarentegen droegen ze op hun kleding als teken van maagdelijkheid. Oude Chinese sagen vertellen over klokken die door de lucht vliegen en met hun toonhoogte geluk dan wel ongeluk aangeven. In Japan hangen sinds ongeveer 300 na Chr. bronzen bellen voor de ingang van shintoïstische heiligdommen; ze worden met een koord tot klinken gebracht, waarbij de gelovigen een muntje offeren, tweemaal in de handen klappen en een wens uitspreken.

De boeddhistische bel (ghanta) is

een symbool van de leegte, vergankelijkheid, het vrouwelijk beginsel en wijsheid. De bel is steeds vergezeld van een dorje of donderkeil, het symbool van het mannelijk beginsel, het onverwoestbare en heilzame. Bel en dorje worden tijdens de mudra's of rituele handgebaren gebruikt. De bel is een hulpmiddel bij meditatie en heeft een sacrale functie tijdens gebedsdiensten, rituelen of rituele handelingen. Ze geeft aan dat de kracht van goden of demonen indaalde binnen de gemeenschap.

© Leen den Besten,
Zevenaar 29 april 2006,
aangevuld 13 juli 2009 en 17 april 2012.

Anne Vandenhoeck, Klokkentoren in Taizé

Klokken in het klooster van Danilovsky in Moskou (het spirituele huis van de orthodoxe kerk). (foto AP).

Klokken hebben hier de status van 'zingende iconen' die een spiritueel tussenmedium vormen tussen God en de gelovige.

Luidklok van Hervormde Kerk te Wilnis. Detail van de tekstrand op de klok. Zichtbaar hier 'In gode bequame'.

De gehele tekst luidt: Santa Ursula es mynen name my ghehelut in gode bequame Jan Waghevens mack my int jaer ons Heren HEREN XVcXLI (=1541)
HHenricus van Merode Heer tot Pieterschem bemyni God bovenal.

